

WPROWADZENIE

Prezentowana publikacja ma przybliżyć czytelnikowi – psychologom, pedagogom, studentom, rodzicom – sposób, w jaki małe dziecko poznaje świat. Jak uczy się i zdobywa doświadczenie w procesie komunikacyjnym, stając się kompetentnym nadawcą i odbiorcą komunikatów – zarówno językowych, jak i niejęzykowych. Jak rozwija się jego umiejętność eksploracji otoczenia, poznawania go za pomocą wszystkich dostępnych zmysłów. Jak uczy się zachowań związanych z samoobsługą. Kiedy zaczyna rozumieć etykiety nadawane przedmiotom. Dowiemy się dlaczego dziecko wcześniej potrafi nadać nazwę poprzez gest a dopiero za kilka miesięcy potrafi użyć odpowiedniego słowa. Na czym polega zabawa na niby. Jakie aspekty rozwoju poznawczego mają wpływ na umiejętność symbolizacji u małego dziecka.

Dziecko poznaje świat poprzez zabawę – poprzez naśladowanie, działania na przedmiotach, potrafi też odróżniać świat fikcyjny od prawdziwego, zatracając się w zabawie symbolicznej. Rzeczywistość poznaje także dzięki umiejętności komunikacji, poprzez wchodzenie w interakcje z innymi ludźmi. To dorośli uczą dziecko społecznie akceptowanych zachowań, konwencjonalnych gestów kulturowych, wyrażania i rozumienia swoich emocji, pierwszych zachowań moralnych – odróżniania dobra od zła, a nawet takich prostych działań jak mycie zębów, czy umiejętne posługiwanie się sztuczkami podczas jedzenia.

W okresie wczesnego dzieciństwa dziecko uczy się komunikacji poprzez dostępne mu środki. Komunikacja językowa jest tylko jednym ze sposobów wyrażania pojęć. Drugim, równie ważnym, jest komunikacja niejęzykowa, która przekazuje informacje poprzez gesty i działania niewerbalne.

Większość psycholingwistów koncentruje swoją uwagę głównie na rozwoju umiejętności językowych małych dzieci. Tymczasem należy przyjąć założenie, że kod językowy i niejęzykowy współistnieją w jednym systemie komunikacji dziecięcej. Dla badaczy pragnących rzetelnie i całościowo poznać umiejętności komunikacyjne dzieci we wczesnym dzieciństwie, podstawową zasadą stało się badanie komunikacji niewerbalnej w połączeniu z komunikacją językową. Dla uzyskania wiarygodnego obrazu rozwoju zdolności komunikacyjnych małego dziecka, wykorzystywanych przez niego środków służących w procesie komunikacyjnym, ma to ogromne znaczenie, gdyż w tej początkowej drodze nabywania kompetencji komunikacyjnych przez dziecko szczególnie widoczne jest wzajemne przenikanie obu dróg: językowej i niejęzykowej.

Książka ta zawiera przegląd literatury, zarówno klasycznej, jak i najnowszej, dotyczącej procesu komunikacji i symbolizacji u dzieci a także prezentację wyników empirycznych dotyczących rozwoju komunikacji niejęzykowej u małych dzieci oraz rozwoju zabawy dziecięcej począwszy od manipulacyjnej poprzez naśladownictwo aż do prawdziwej zabawy symbolicznej - udawanej.

Celem tej publikacji jest wprowadzenie czytelnika w świat, jaki poznaje małe dziecko: komunikacji i zabawy. Ponieważ w pierwszym roku życia, a często nawet w drugim, głównym sposobem komunikacji dziecięcej jest komunikacja niejęzykowa – właśnie jej została poświęcona duża część publikacji. Drugi ważny aspekt w rozwoju dziecięcym, poruszany w publikacji, to poznawanie przez dziecko nowych przedmiotów, ich funkcji oraz umiejętność nadawania im nowych znaczeń w zabawie.

Rozwój komunikacji językowej jest zdecydowanie częściej opisywany i podejmowany w opracowaniach empirycznych niż rozwój komunikacji niejęzykowej. Niestety w Polsce dotychczas niewielu badaczy podejmowało się takich badań ze względu na ograniczenia wynikające ze sposobu badania małych dzieci. Dlatego też podjęty problem badawczy wydaje się być ważnym i praktycznym dla psychologii rozwojowej, wychowawczej oraz klinicznej. W ostatnich latach coraz częściej spotykamy się z pracami zarówno teoretycznymi jak i empirycznymi, dotyczącymi nie tylko komunikacji językowej czy niejęzykowej dzieci zdrowych, ale także dzieci z różnego typu zaburzeniami rozwojowymi. Opracowania te dotyczą jednak głównie komunikacji alternatywnej, a badanym okresem rozwojowym jest wiek przedszkolny. Ze względu na ubogość polskich narzędzi badawczych dotyczących rozwoju komunikacji i jego powiązań z innymi aspektami rozwoju dzieci w pierwszych latach życia, każde nowe narzędzie wydaje się być przydatną metodą badawczą. Raporty rodziców a także bezpośrednia obserwacja zachowań dziecięcych w warunkach naturalnych również są dość efektywną metodą poznawania różnorodnych aspektów rozwoju małego dziecka. Należy także pamiętać, że wspomaganie rozwoju umiejętności komunikacyjnych małego dziecka warunkuje jego rozwój w innych sferach: poznawczej, społecznej, czy emocjonalnej.

Ponieważ wśród zachowań niejęzykowych gestykulacja uważana jest za najważniejszy nośnik komunikacyjny, treść publikacji obejmuje rozwój zachowań komunikacyjnych w postaci niejęzykowej, tj. poprzez gesty oraz pierwsze działania i zabawy u dzieci w okresie wczesnego dzieciństwa, a także ukazuje relację pomiędzy rozwojem językowym a niejęzykowym, zwracając uwagę na przedjęzykowe formy komunikacji oraz rolę gestykulacji w procesie nabywania języka. Przedstawiony został także problem rozwoju komunikacji

niejęzykowej oraz pierwszych zabaw naśladowczych i symbolicznych u dzieci cechujących się rozwojem atypowym. Szczególną uwagę zwrócono na ukazanie relacji między komunikacją językową i niejęzykową u dzieci ze zdiagnozowanym opóźnionym rozwojem sprawności językowych. Praca ta zawiera również międzykulturową analizę porównawczą osiągnięć w zakresie niejęzykowej komunikacji oraz prostych działań zabawowych dzieci różnych narodowości. Dowiemy się, które gesty komunikatywne i zabawy są uwarunkowane wpływami kulturowymi, a które zachowania niejęzykowe wydają się być zachowaniami wrodzonymi, niewrażliwymi na uwarunkowania środowiskowe.

Książka ukazuje także pozycję małego dziecka w kontaktach z przedmiotami. Opisano rozwój działań na przedmiotach od pierwszych zachowań eksploracyjnych, poprzez zabawę manipulacyjną (specyficzną i niespecyficzną), naśladownictwo bezpośrednie oraz odroczone aż do pojawienia się zabaw symbolicznych. Duży fragment poświęcono różnicom w rozwoju symbolizacji u dzieci cechujących się odmiennym rodzajem sprawności językowych. Ukazana została relacja pomiędzy rozwojem komunikacji i rozwojem symbolizacji u dzieci prawidłowo rozwijających się oraz dzieci, u których rozwój komunikacji nie przebiega w sposób typowy.

W książce znajdziemy odpowiedzi na pytania: czy rozwój prostych naśladowczych działań skierowanych na siebie lub przedmioty zależy od poziomu rozwoju mowy oraz czy wychowanie dzieci w różnych kulturach wpływa na zdolność rozwijania samodzielności związanej z wykonywaniem codziennych czynności samoobsługowych. Dowiemy się, jaką rolę w rozwoju psychicznym dziecka odgrywa pojawienie się naśladownictwa i funkcji symbolicznej. Okaze się, że poziom mowy nie wpływa na rozwój naśladownictwa u małych dzieci. Wyniki badań dzieci różniących się poziomem mowy pokażą jednak, jak mocno są ze sobą powiązane mowa i zabawa symboliczna. Te dwa różne sposoby reprezentacji rzeczywistości są silnie ze sobą skorelowane. Rozwój symbolizacji zostanie ukazany również z perspektywy kulturowej. Ostatni rozdział ukazuje relację pomiędzy wiekiem, płcią, rozwojem językowym oraz kulturą, w jakiej wychowuje się dziecko, a momentem pojawiania się w ontogenezie komunikatów niejęzykowych, działań na przedmiotach oraz pierwszych zabaw o znaczeniu symbolicznym.